

MEMORY, VULNERABILITY AND MORAL

Discourses on alcohol in rape and abuse trials

MARITHA JACOBSSON AND STEFAN SJÖSTRÖM

Keywords

Rape, assault, alcohol, victim-blaming, victimology, discourse

Summary

The alcohol consumption of female rape victims is often discussed during rape trials. This has been regarded as an emblematic example of victim blaming and the failures of the legal system in relation to rape. From a feminist perspective it can be seen as an expression of the structural subordination of women in society in general.

This article investigates the meanings attached to alcohol in written court decisions in Swedish rape trials (2008-2012). Rape trials are contrasted with assault trials, where the complainants are men. Thirty court decisions from each type of trial are compared, with the same number of guilty and not-guilty verdicts.

Quantitative analysis reveals that alcohol consumption is mentioned more often in rape trials, where it also appears more relevant to decision-making. The complainants' consumption is mentioned four times more often than the defendants' consumption. In assault decisions, the mentioning of alcohol consumption is distributed roughly equally between the parties.

The analysis shows how a large proportion of the alcohol references in both rape trials and assault trials can be regarded as largely irrelevant noise. The remaining alcohol references are understood in terms of five interpretative repertoires: 1) the accuracy of memory on part of witnesses; 2) explanations of seemingly irrational behaviors; 3) vulnerability; 4) getting the victim drunk; and 5) moral character. The latter three interpretive repertoires are more common in rape decisions. As a conclusion, part of the preoccupation with rape victims' alcohol consumption can be attributed to protectionary strategies, and should thus not be regarded as victim-blaming. However, some assessments appear to build on assumptions that information about alcohol consumption is indicative to moral character that is relevant to court decisions.

Hur våldtäktsmål och våldtäktsoffer hanteras är en ständigt aktuell fråga, som nyligen föranledde ytterligare en statlig offentlig utredning (SOU 2016:60). I denna artikel har Maritha Jacobsson och Stefan Sjöström undersökt hur alkohol relateras till i våldtäktsdomar, och jämfört detta med misshandelsdomar. De konstaterar att alkoholkonsumtion ibland kan hjälpa till att få en fällande dom, medan det i andra fall blir till en nackdel för den målsägande.

MINNE, UTSATTHET OCH MORAL

Diskurser om alkohol i våldtäkts- och misshandelsmål

MARITHA JACOBSSON OCH STEFAN SJÖSTRÖM

Hanteringen av våldtäkter i rättssystemet har under en längre tid varit föremål för debatt, såväl i Sverige som internationellt. Ett flertal studier med genus-teoretiska ansatser har uppmärksammat problem som låg anmälningsfrekvens, att en låg andel anmälda brott leder till åtal, att få mål som når domstol slutar i fällande dom och till sist att utrednings- och rättsprocesser kan kränka de människor – flertalet kvinnor – som utsatts för våldtäkt (Bergenheim 2005; Gavey 2005; Anderson och Doherty 2008; Daly och Bouhours 2010; Diesen och Diesen 2013). De problem som lyfts har ofta tolkats som ett uttryck för en allmän maktordning där kvinnor i många avseenden underordnas män. På svenska används ofta termen könsmaktsperspektiv som ett övergripande begrepp för att fånga detta (Nilsson och Lövkrona 2015). Tillämpat på rättssamhället betonar könsmaktsperspektivet hur rättslig praktik präglas av manliga normer och patriarkala strukturer. Det innebär att historiska och kulturella föreställningar om manligt och kvinnligt får betydelse för hur kvinnors och mäns beteenden förstås under polisutredningar och domstolsförhandlingar. Detta kan i sin tur påverka utfallet i våldtäktsmål, men även hur det omgivande samhället ser på förövare och offer.

I våldtäktsmål finns en särskild bevisproblematik då det ofta saknas vittnen till brottet. Domstolar arbetar under strikta beviskrav som kräver att det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den åtalade begått brott och domstolen ska i tveksamma fall hellre fria än fälla. Rent allmänt leder dessa grundläggande rättsliga principer till att många förövare av brott aldrig kommer att fällas, särskilt i mål där det är svårt att komplettera utsagor från den brottsutsatte med teknisk eller annan bevisning. När vittnen saknas blir parternas utsagor centrala för bevisningen och många frågor kommer att ställas om deras upplevelser och agerande (Lovett och Kelly 2009). Både att detta görs överhuvudtaget och på vilket sätt frågor ställs har varit föremål för kritik och debatt (Andersson 2004; Larsson 2004; Diesen och Diesen 2010). Att ställa ifrågasättande frågor kan leda till att brottsutsatta tvingas återuppleva trauman, att de upplever att andra tror att de ljuger eller tillskriver dem skuld för de övergrepp de utsatts för. I litteraturen har denna typ av processer fångats med begrepp som *victim blaming* (Ryan 1971) och sekundär viktimisering (Williams 1984). Det är tydligt att mäns och kvinnors offerskap konstrueras på olika sätt (Nilsson 2003; Burcar 2005). Det ”ideala brottsoffret” utmärks av egenskaper som att vara svagt, vara upptagen med ett respektabelt projekt, vara på en ej klandervärd plats och att möta en stor och ond förövare som offret saknar tidigare relation till (Christie 1986). Utifrån ett könsmaktsperspektiv kan problemen med våldtäktsmål beskrivas som att patriarkala

strukturer gör att utsatta sällan konstrueras som ideala offer. Som en följd kommer förövare inte alltid varken ställas till svars eller fällas i domstol.

Liksom andra typer av våldsbrott är det relativt vanligt att våldtäkter begås i samband med att brottsutstätt, förövare och eventuella vittnen har intagit alkohol (Horvath och Brown 2006; Lovett och Kelly 2009). Relationen mellan alkohol och våldtäkt har diskuterats ur flera perspektiv. Det har bland annat uppmärksammats att förövare kunnat utnyttja en kvinnas berusade tillstånd för att tvinga sig oönskade sexuella aktiviteter, och att kvinnor som utsatts för våldtäkt riskerar att skuldbeläggas om de druckit alkohol (Jeffner 1997; Berg 2005). Under senare år har det förts en omfattande debatt om vilka rekvisit som bör gälla för våldtäkt och lagen har ändrats både 2005 och 2013. Ofta har fall där kvinnan varit berusad uppmärksammats i denna debatt. Enligt den lagstiftning som gällde före 2005 bedömdes det inte som våldtäkt om offret själv berusat sig och inte kunnat skydda sig. Det krävdes att gärningspersonen hade drogat eller tvingat offret till berusning. Detta förändrades med den lagändring som trädde i kraft 2005 (BrB 6 kap. 1 § 2st.) som innebar att den som genomfört samlag eller annan jämförbar sexuell handling med någon som befann sig i hjälplöst tillstånd på grund av berusning eller annan drogpåverkan kunde dömas för våldtäkt (proposition 2004/2005:45). Efter kritik i samband med några uppmärksammade rättsfall utvidgades bestämmelserna 2013 (proposi-

tion 2012/13:111) så att ”hjälplost tillstånd” ersattes med det vidare begreppet ”särskilt utsatt situation”. Sexualbrottskommittén (2016) har föreslagit en lagändring där begreppet våldtäkt byts ut mot ”sexuellt övergrepp”. Vidare föreslår utredaren att brottsdefinitionen ändras så att båda parter frivilliga deltagande i en sexakt betonas. Frivillighet ska inte anses föreligga om berusning eller andra förhållanden innebär att någon befunnit sig i en särskilt utsatt situation (Sexualbrottskommittén 2016). Oberoende av lagändringar har kritiker hävdade att det varit möjligt för män att undkomma ansvar när kvinnan varit berusad och oförmögen att uttrycka samtycke till samlag.

Syftet med denna artikel är belysa vilken betydelse talet om alkohol har i svenska tingsrättsdomar i våldtäktsmål. Detta diskuteras mot bakgrund av den kritik mot den rättsliga hanteringen som framförts ur ett könsmaktsperspektiv. För att kunna ringa in betydelsen av kön har vi kontrasterat våldtäktsdomar med kvinnliga målsäganden mot misshandelsmål med manliga målsäganden. I ett vidare perspektiv ger studien ett bidrag till den vetenskapliga diskussionen om de svåra frågorna om trovärdighetsbedömningar, bemötande och rättssäkerhet i våldtäktsmål i allmänhet.

De kommande tre avsnitten diskuterar tidigare forskning på området. I sökningar efter litteratur har det varit svårt att identifiera studier som empiriskt fokuserar på just tal om alkohol i våldtäktsmål. I genomgången av tidigare forskning har vi därför förhållit oss till sådana studier

som berör våldtäkt mer generellt, alkohol som riskfaktor för brott och hur alkohol kan relateras till det i fältet ofta använda begreppet våldtäktsmyter.

Våldtäktsmål jämfört med andra brottsmål

Det finns omfattande forskning som pekar mot att kvinnor på olika sätt diskrimineras i rättsprocesser som berör våldtäktsmål (Sutorius 1999; Ekström 2002; Andersson 2004; Coates och Wade 2004; Temkin med flera 2016). Kritiken har handlat om brister i polisens utredningsarbete, bemötande, hur domstolsprocessen innehåller orättfärdiga påfrestningar för brottsoffren och att andelen fällande domar är låg. En brist i detta forskningsfält är att dessa studier sällan sätts i sammanhanget av hur andra typer av rättsprocesser förs (Reece 2013). En sällsynt studie där våldtäktsmål jämförts med andra mål genomfördes i Melbourne, Australien (Brereton 1997). I den jämfördes 40 våldtäktsmål med 44 misshandelsmål. Den övergripande slutsatsen var att skillnaderna mellan måltyperna var påfallande små. Både i misshandelsmål och våldtäktsmål fick målsäganden frågor som ifrågasatte deras karaktär och trovärdighet, men också om alkoholvanor, psykisk ohälsa och möjliga motiv för att ge falskt vittnesmål. Försvarsadvokater föreföll använda samma strategier i sina förhör med målsäganden: de ifrågasatte trovärdighet genom att uppehålla sig vid inkonsistenser av mindre detaljer av vittnesmål och ifrågasatte varför offret inte hade gjort mer för att fly eller försvara sig. Brereton (1997) drar slutsatsen att sna-

rare än att vara uttryck för särdrag i just våldtäktsmål, så är sättet att ställa frågor i dessa uttryck för allmänna strukturer i det rättsliga systemet – de är produkter av partsförhållandet, struktur och logik i juridisk diskurs, juridikens bevis- och relevansregler, samt hur advokater tränats i att ställa frågor och tolka bevisning.

Brereton fann dock vissa skillnader mellan måltyperna, bland annat att en större andel våldtäktsåtalade fälldes. I våldtäktsmålen ställdes också fler frågor om tidigare sexuella aktiviteter, och försvaret hävdade ofta att offret samtyckt till sexuellt umgänge. Detta hade en motsvarighet i hur försvarsadvokater i misshandelsmålen anförde självförsvar. I misshandelsmålen var det vidare vanligare med frågor om huruvida målsäganden tidigare hade begått brott. Sammanfattningsvis ger Breretons resultat anledning att ifrågasätta eller nyansera vissa delar av den kritik som riktats mot våldtäktsmål ur ett könsmaktsperspektiv.

I fråga om alkohol fann Brereton att försvarsadvokater i stort ställde liknande frågor om alkoholbruk till målsäganden i misshandels- och våldtäktsmål. I båda fallen ställdes frågor om vad målsäganden druckit under dagen för den aktuella händelsen med syfte att framhäva offrets ansvar för vad som inträffat. I våldtäktsmålen var det dock något vanligare att advokaterna ställde frågor om målsägandens drog- och alkoholvanor i allmänhet.

Alkohol som riskfaktor

Att alkohol omnämns i domstolar är inte förvånande mot bakgrund av den omfattande forskning som visar att alkohol

är en bidragande faktor till våldsbrott – berusning ökar risken både att bli förövare och utsatt för brott (Felson och Burchfield 2004; Parks och Fals-Stewart 2004; Graham och Livingston 2011). Detta gäller även sexuella övergrepp som våldtäkt (Abbey med flera 2004). Lovett och Kelly (2009) har uppgivit att i deras studie av elva europeiska länder var 57 procent av de våldtäktsutsatta berusade, medan Horvath och Brown (2006) i en engelsk studie anger siffran 63 procent, och därtill att 48 procent av gärningspersonerna varit berusade. En svensk studie (Nilses med flera 2011) visar att det finns ett samband mellan en hög konsumtionsnivå av alkohol och utsatthet för sexuellt våld för flickor, medan pojkar i högre grad utsattes för annat fysiskt våld.

Såväl individuella som situationella och kulturella faktorer tycks delvis förklara varför vålds- och sexualbrott uppträder i samband med alkoholintag. När det gäller förövare kan vissa individer blir mer aggressiva och benägna att utöva våld efter alkoholintag (Gussler-Burkhardt och Giancola 2005; Quinn med flera 2013). Hur starkt sambandet är har dock diskuterats. Det är svårt att avgöra om alkohol leder till ett aggressivt beteende eller om det är så att personer med aggressivt beteende dricker mer alkohol (Huang med flera 2001). En förklaring till att alkohol (och andra droger) ökar risken att utsättas för brott är att det försämrar individens omdömesförmåga (Logan med flera 2002). Den som är påverkad kan också ha svårare att försvara sig och blir därför lättare utsatt för brott (Weiner med flera 2005). Felson

och Burchfield (2004) menar att den högre risken för män att utsättas för våldsbrott i samband med alkoholintag kan förklaras med att de beter sig provokativt under berusning. En särskild riskfaktor som torde vara specifik för våldtäkt är att förövare aktivt försöker berusa någon med alkohol eller droger för att kunna utnyttja denna sexuellt (Lovett och Horvath 2009).

Våldtäktsmyter

Den rättsliga hanteringen av våldtäktsmål påverkas av en vidare samhällelig kontext och föreställningar om sexualitet, våld, makt och självbestämmande kopplat till genus, exempelvis om hur sexuella möten i vanliga fall ter sig (Beres 2009; Ellison och Munro 2009). Utifrån ett könsmaktsperspektiv talar flera forskare om förekomsten av våldtäktsmyter, ett begrepp som introducerades på 70-talet av sociologer och feminister som Schwendinger och Schwendinger (1974) och Brownmiller (1975). På ett liknande sätt har Christianson och Ehrenkrona (2011) identifierat allmänna psykologiska myter inom juridiken. Oavsett om innehållet i sådana myter är sanna eller inte, får de reella konsekvenser för det meningsskapande av ett händelseförlopp som kommuniceras i samband med domstolsförhandlingar.

I en grundläggande studie definierade Burt (1980: 217) våldtäktsmyter som: "prejudicial, stereotyped, or false beliefs about rape, rape victims, and rapists". Hon hävdar att myterna bidrar till att våldtäktsoffer skuldbeläggs och att mäns sexuella övergrepp förnekas eller rättfärdigas. Våldtäktsmyter kan till exempel handla

om att förneka problemets omfattning, att manlig dominans är en naturlig del av sexuella relationer eller att skulden flyttas från den manliga förövaren till antingen kvinnan eller omständigheter (Gerger med flera 2007). Burt (1980) utvecklade *The Rape Myth Acceptance Scale* (RMA), vilken använts i studier där forskare försökt mäta utbredningen av våldtäktsmyter. Reece (2013) har kritiserat forskningen om våldtäktsmyter på både begreppsliga och metodologiska grunder. För det första menar hon att begreppet är oklart då det ibland definieras på faktiska grunder (felaktiga föreställningar), dels på moraliska grunder (oönskad föreställningar). Reece hävdar vidare att det utifrån utformningen av mätinstrument där respondenter tvingas avge dikotoma svar på abstrakta frågor inte går att dra de kritiska slutsatser som forskare i fältet ofta gör. Hon varnar därför för att forskningen om våldtäktsmyter riskerar överdriva utbredningen av felaktiga uppfattningar om våldtäkt och negativa attityder till våldtäktsoffer (för ett bemötande av Reece, se Conaghan och Russell (2014)).

Det finns också myter som mer direkt berör våldtäkt och alkohol. En del av forskningen om detta försöker fånga samhälleliga föreställningar om alkohol och våldtäkt. Dessa undersökningar baseras ofta på intervjuer och enkäter, alternativt innehåll i massmedier (Bonnes 2011). I en svensk intervjustudie har Abrahamson (2006) visat hur unga kvinnor upplever att de måste förhålla sig till ett outtalat skuldbeläggande när det gäller alkohol och risken att utsättas för våldsbrott. Bernhardsson och Bogren (2012) analyserar svenska med-

iematerial och lyfter bland annat fram hur begreppet ”drinkluder” blir framträdande i beskrivningar av våldtäkter där alkohol har förekommit. Andra forskare intresserar sig för vilka konsekvenser våldtäktsmyter om alkohol får i rättsliga processer. Dessa genomförs ofta i form av simuleringar av rättegångar (Finch och Munro 2007). Däremot är det mycket ovanligt med studier som empiriskt undersöker våldtäktsmyters förekomst och inverkan i autentiska processer. Givet att myter skapas i bestämda kulturella sammanhang torde det finnas en variation mellan hur man i olika länder och i olika kontexter förhåller sig till ovanstående våldtäktsmyter (Room och Bullock 2002). Efter att ha gått igenom forskningen om våldtäktsmyter har vi identifierat fem sådana som kan relateras till alkohol.

1. *Berusade kvinnor vill ha sex.* Enligt denna myt tenderar berusade kvinnor bli sexuellt upphetsade och vilja ha sex (Buss och Malamuth 1996). Alkoholen anses vara hämningsupplösande och leder till att kvinnor betar sig promiskuöst (Kramer 1994; Lees 1996), ”slampaktigt” (Abbey och Harnish 1995) och upphetsade gentemot män (Lyons med flera 2006). Kvinnor som låter sig bjudas på alkohol signalerar därför tillgänglighet (Ferris 1997).
2. *Kvinnor kan säga nej oavsett berusning.* Enligt denna myt kan en kvinna nästan alltid förhindra en våldtäkt (Deming med flera 2013). Det är hennes skyldighet att hålla sig tillräckligt nykter för att tydligt kunna uttrycka att hon inte vill ha sex.
3. *Berusade kvinnor får skylla sig själva.* Denna myt innebär att kvinnor som druckit försatt sig i en situation som gör att de själva bär skuld för det som skett (Jeffner 1997; Berg 2005; Finch och Munro 2007; Bonnes 2011). Även i fall av så kallad ”drug-assisted rape” läggs ansvar på kvinnor att identifiera riskerna och skydda sig mot våldtäktsmän (Testa och Parks 1996; Gregory och Lees 1999; Berrington och Jones 2002; Kelly med flera 2005).
4. *När kvinnan nyktrar till ångrar hon sig och anmäler falskt.* Enligt denna myt är det vanligt att berusade kvinnor som frivilligt haft sex ångrar sig när de nyktrat till och att de därför anmäler männen för våldtäkt (Kelly med flera 2005; Gunby med flera 2012).
5. *Berusade män kan inte kontrollera sina impulser.* Enligt denna myt kan berusade män inte kontrollera sina naturliga drifter och kan därför inte förväntas bärga sig inför kvinnor som utgör en stor frestelse (Parks och Miller 1997; Abbey med flera 2001). I motsats till studier som visar att en berusad kvinna tenderar att betraktas som ansvarig för vad som händer

med henne kan en man befrias från ansvar för att han utförde handlingen under påverkan (Lang med flera 1997; Abbey med flera 2001).

Inom rättsväsendet finns numera en viss medvetenhet om förekomsten av våldtäkt-myter. Trots detta verkar myterna ha betydelse för hela rättsprocessen (Krahe med flera 2008; Gemberling och Cramer 2014). Polisen kan misstro offrets berättelse (Frohmann 1991; Jordan 2004), åklagare kan bedöma att kvinnans berusning är en omständighet som försvårar åtal (Frohmann 1991; Spohn och Holleran 2001; Tellis och Spohn 2008) och domstolen kan påverkas av myter i processledning och beslutsfattande (Alderden och Ullman 2012; Sperry och Siegel 2013).

Metod: En kontrasterande studie om våldtäkt och misshandel

Grundidén i denna studie är att jämföra våldtäktsdomar med kvinnliga målsäganden med misshandelsdomar med manliga målsäganden. De mål vi samlat in liknar varandra på så sätt att parternas trovärdighet blir central för det rättsliga avgörandet. För att välja ut domar för vidare analys har vi i ett första steg samlat in våldtäktsdomar vid fem olika tingsrätter och identifierat dem som motsvarar inklusionskriterierna att det saknas både avgörande oberoende vittnen och teknisk bevisning. Det har varit relativt lätt att avgöra om en dom uppfyller inklusionskriterierna, eftersom avgörande bevisning tydligt redovisas. I nästa steg identifierade vi misshandelsmål utifrån samma kriterier.

Sammantaget har 60 domslut granskats: 30 våldtäktsdomar och 30 misshandelsdomar, med lika många friande som fällande domar. Av praktiska skäl skiljde sig tillvägagångssättet för identifiering av domar åt vid de olika domstolarna. Vid två domstolar lästes domar manuellt på plats, medan tre domstolar mejlade domarna som PDF-filer. Uppskattningsvis gick vi igenom omkring 300 våldtäktsdomar och 1100 misshandelsdomar för att landa i 30 av vardera. Det visade sig vara betydligt svårare att hitta misshandelsmål som uppfyllde inklusionskriterierna, därav den större mängden genomsökta misshandelsmål.

Det finns inga registerdata som underlag för att statistiskt bedöma representativiteten i vårt material. Även om det finns en slumpmässighet i urvalsprocessen är resultaten inte statistiskt generaliserbara. Vi menar ändå att det inte finns några uppenbara skäl att anta att vårt material innehåller systematiska avvikelser från hur våldtäkts- eller misshandelsdomar ser ut i landet generellt som påverkar våra analyser. 58 av de 60 domsluten kommer från åren 2009-2011. En är från 2008 och en från 2013. Samtliga våldtäktsmål härrör från tiden innan våldtäktsrekvisitet om särskilt utsatt situation trädde i kraft. Domarna innehåller sällan sådan information som möjliggör systematiska beskrivningar av parterna.

Domarna har kodats och analyserats med NVivo, ett mjukvaruprogram

som i första hand är avsett för analys av kvalitativa forskningsdata. All text i domarna har genomgått en grundkodning utifrån fyra grundläggande aspekter:

1. Avsnitt: yrkanden, påföljd, utredning, tingsrättens bedömning och eventuella bilagor från domare med skiljaktig mening.
2. Tidpunkt: före, efter eller under själva brottet.
3. Källa: uppgifter från målsäganden, tilltalad, åklagarvittne eller försvarsvittne.
4. Omtalad: om uppgifter handlar om målsäganden, tilltalad eller båda samtidigt.

Samtliga referenser i domarna där alkohol eller droger nämns har kodats. En referens har definierats som en del av texten som sammanhängande berört alkohol/droger och har i längd varierat från några enstaka ord till ett tiotal rader av text. Vi har inkluderat droger i kodningen eftersom detta är nära relaterat till alkohol. Omnämmande av droger är dock mycket litet jämfört med alkohol.

Domarna följer en relativt likartad struktur, som dock skiljer sig något åt mellan tingsrätter och enskilda domare. För analysen är det framför allt två delar i domarna som varit relevanta: *utredningen* och *tingsrättens bedömning*. I de flesta domar förekommer dessa som egna rubriker, men om rubrik saknas går de ändå innehållsligt tydligt att urskilja. Utredningen är de avsnitt där domstolen redogör för de fakta i målet som redovisats av parterna. Detta är i utrymme den mest omfattande delen av domarna. Tingsrättens bedömning är ett kortare avsnitt där domstolen hänvisar till relevanta lagrum – och ibland också prejudicerande domar – och diskuterar hur dessa är tillämpliga på det aktuella fallet. I vår analys förutsätter vi att det som nämns under denna rubrik är särskilt viktigt för det rättsliga avgörandet. Det genomsnittliga antalet ord i våldtäktsmålen är 1818 i utredningsdelen och 728 i bedömningsdelen, medan det för misshandelsmålen är 427 i utredningsdelen och 248 i bedömningsdelen. Våldtäktsdomarna är i dessa avsnitt 3,8 gånger längre än misshandelsdomarna.

Analysen präglas av en kombination av kvantifiering och kvalitativ tolkning. I ett första steg har vi kvantitativt relaterat alkoholreferenser till utfall, avsnitt, tidpunkt, källa och omtalad. I huvudsak har analysen gjorts med avseende på antal referenser (totalt 272 stycken), även om vi ibland räknat på förekomst i ord (alltså tagit hänsyn till längden på de textutsnitt som utgör en referens) eller i vilka domar alkohol över huvud taget nämnts. Överlag blir slutsatserna av analysen desamma oberoende av vilken enhet vi räknat på.

Vi har också genomfört en mer tolkande kvalitativ kodning där vi intresserat

oss för innehållet och särskilt den diskursiva funktionen av referenser till alkohol. Givet de problem som bland annat Reece (2013) pekat på med definition och operationalisering av våldtäktsmyter har vi valt att inte utgå från det begreppet i det konkreta analysarbetet. I stället har vi försökt att fånga diskursiva funktioner i termer av tolkningsrepertoarer. Vi betraktar tolkningsrepertoarer som återkommande uttryckssätt som fyller specifika funktioner inom ramen för en given diskurs (Wetherell 1998). De uppstår i aktörers gemensamma bidrag till diskursen, men villkoras också av materiella och formella omständigheter. I domstolsförhandlingar torde tolkningsrepertoarer formas av lagstiftning, tidsramar, rummets utformning och det sätt jurister tränas och socialiseras, men även av värderingar som är mer allmänt rådande i det omgivande samhället, vilket inkluderar eventuella våldtäktsmyter. I materialet har vi identifierat fem tolkningsrepertoarer som förefaller ha rättslig och/eller retorisk relevans: minne, omdöme, utsatthet, moralisk karaktärisering och nedsupning. Betydelsen av dessa analyseras både utifrån deras relativa förekomst i de båda måltyperna och utifrån kvalitativa tolkningar av deras diskursiva funktion, vilket vägs samman i en diskussion av hur detta kan ses som uttryck för maktordningar präglade av genus. Som vi kommer att diskutera mer utförligt senare var det i omkring hälften av referenserna omöjligt att alls tolka varför det var relevant att nämna alkohol. Antalet repertoarer (288) är något större än antalet referenser (273) eftersom samma referenser ibland kan innehålla flera repertoarer.

Projektet har godkänts av etikprövningsnämnd. I presentationen av empiri är personer och platser anonymiserade även om domarna i princip är offentligt material.

Kvantitativa mönster i referenser till alkohol?

Som ett första analytiskt steg belyser vi grundläggande kvantitativa mönster i domarna utan att fästa något avseende på innehållet i vad som sägs. Vi har undersökt om det finns skillnader i hur mycket det talas om alkohol i de båda måltyperna samt om det finns någon skillnad mellan friande och fällande domar. Totalt finns i de 60 domarna 272 referenser till alkohol. Som framgår av Tabell 1 är referenser till alkohol långt vanligare i våldtäktsmålen:

Tabell 1: Utsagor om alkohol i friande och fällande domar (antal referenser)

	Våldtäkt		Misshandel		Totalt	
Friande	105	51 %	38	58 %	143	53 %
Fällande	101	49 %	28	42 %	129	47 %
	206	100 %	66	100 %	272	100 %

I genomsnitt innehåller varje våldtäktsdom knappt sju referenser till alkohol, jämfört med drygt två i misshandelsmålen. I viss utsträckning kan detta förklaras av att våldtäktsdomarna är längre. Men givet att det finns minst en referens till alkohol i 24 (80 procent) våldtäktsdomar jämfört med 17 (57 procent) misshandelsdomar verkar det finnas visst stöd för uppfattningen att domstolarna faktiskt är mer upptagna av alkohol i våldtäktsmål.

Frågan uppstår då varför alkohol blir relevant. Är det så att upptagenhet vid alkohol inverkar på rättens ställningstagande i våldtäktsmålen? Tabellen ger inte stöd för någon sådan slutsats. Omnämmande av alkohol samvarierar inte med utfall i våldtäktsmålen, medan det finns en svag tendens att alkoholreferenser är vanligare i friande misshandelsmål. För att ytterligare belysa om alkohol spelar roll för beslutsfattandet har vi också undersökt om alkoholreferenser förekommer i de centrala delar av domen där rätten redogör för sin bedömning. Om alkohol är viktigt för beslutsfattandet kan vi förvänta oss hitta en större andel referenser där. Tabell 2 jämför fördelningen av alkoholreferenser i tingsrättens bedömning med den del av domen där alla fakta i målet presenteras (utredningen).

Tabell 2: Utsagor om alkohol i olika avsnitt (antal referenser)

	Våldtäkt		Misshandel		Totalt	
Utredningen	155	77 %	42	86 %	197	79 %
Tingsrättens bedömning	46	23 %	7	14 %	53	21 %
	201	100 %	49	100 %	250*	100 %

*Att summan referenser blir 250 i denna tabell beror på att vissa referenser förekommer i andra avsnitt i domarna.

Här framstår alkohol som något mer relevant för våldtäktsmålen i besluts-hänseende, då andelen referenser är högre i tingsrättens bedömning. Totalt tar tingsrätterna upp alkohol i detta avgörande avsnitt i 18 (60 procent) av våldtäktsmålen mot bara 5 (17 procent) av misshandelsmålen.

För att förstå relevansen av referenser till alkohol är det också betydelsefullt vems bruk som omnämns, till exempel för att belysa eventuell förekomst av *victim blaming* (Ryan 1971). Tabell 3 redovisar detta för de 59 procenten av referenserna där enbart den ena partens bruk omtalas.

Tabell 3: Föremål för utsagor om alkohol

	Våldtäkt		Misshandel		Totalt	
Målsäganden	82	81 %	16	55 %	98	75 %
Tilltalad	20	19 %	13	45 %	33	25 %
	102	100 %	29	100 %	131	100 %

Mönstret är här mycket tydligt: medan referenser till alkohol i misshandelsmålen fördelas tämligen jämt mellan parterna står målsägandens intag av alkohol i fokus i våldtäktsmålen. Detta antyder att det kan ligga något i de farhågor som rests om att våldtäktsutsatta skuldbeläggs om de druckit.

Vi har också räknat på vem som är upphov till uppgifter om alkohol. Detta är relevant dels för att förstå hur alkohol kan vara betydelsefullt för utfallet, men också för att belysa förekomsten av eventuell *victim blaming*. Av domarna framgår det sällan om utsagor som refereras härstammar från förhör från åklagare eller försvarare. Vår utgångspunkt här är dock att uppgifter från åklagarvittnen i stort speglar åklagarens strategi under förhandlingen och att det motsatta gäller försvarsvittnen.

Tabell 4: Källa till utsagor om alkohol (antal referenser som kan relateras till en källa)

	Våldtäkt		Misshandel		Totalt	
1: Målsäganden	71	43 %	15	41 %	86	43 %
2: Åklagarvittne	29	18 %	5	14 %	34	17 %
3: Tilltalad	45	28 %	14	38 %	59	29 %
4: Försvarsvittne	19	12 %	3	8 %	22	11 %
	164	100 %	37	100 %	201	100 %

Huvudfyndet i tabell 4 är att skillnaderna är små mellan måltyperna, även om det finns en tendens till att åklagarsidan (uppgifter refererade från målsäganden eller åklagarvittnen) oftare tar upp alkohol i våldtäktsmålen (61 procent jämfört med 55 procent). Siffrorna i denna tabell talar alltså inte för att försvaret i våldtäktsmål särskilt lyfter fram alkohol, vilket direkt eller indirekt skulle kunna vara skuldbeläggande.

Tolkningsrepertoarer om alkohol

Sammanfattningsvis har vår kvantitativa analys visat att alkohol får större utrymme och tycks ha större betydelse för beslutsfattandet i våldtäktsmål än

i misshandelsmål. Vidare är det målsägandens alkoholintag som står i fokus i våldtäktsdomarna. För att närmare belysa hur referenser till alkohol spelar in är det dock nödvändigt med en mer ingående analys av det konkreta omnämnandet av alkohol i specifika sammanhang. De tolkningsrepertoarer vi identifierat har på olika sätt betydelse för hur de inträffade händelserna presenteras och tolkas i en dom. Några kan ganska tydligt knytas till rättsliga rekvisit eller bevisvärdering, medan andra blir relevanta utifrån retoriska utgångspunkter:

Minne: hur alkohol har påverkat olika aktörers minnesbilder av händelseförloppet.

Omdöme: när alkohol används för att förklara varför någon uppträtt på ett sätt som framstår som omdömeslöst.

Utsatthet: framhäver att någon är särskilt sårbar på grund av berusning.

Nedsupning: när det görs gällande att en förövare aktivt agerat för att berusa ett offer för att kunna utnyttja henne eller honom.

Moralisk karaktärisering: när alkohol får funktionen att säga något om en aktörs allmänna moraliska egenskaper.

Tabell 5 beskriver fördelningen av tolkningsrepertoarer. Den redovisar också hur många referenser till alkohol som vi inte kunnat se någon tydlig relevans av, vare sig utifrån rättslig relevans eller som moraliserande över någon part.

Tabell 5: Tolkningsrepertoarer om alkohol i friande och fällande domar

	Våldtäkt				Misshandel				Totalt	
	Friande		Fällande		Friande		Fällande			
Oklar relevans	64	55 %	48	46 %	23	61 %	19	68 %	154	54 %
Minne	11	9 %	20	19 %	9	24 %	4	14 %	44	15 %
Omdöme	12	10 %	9	9 %	6	16 %	2	7 %	29	10 %
Utsatthet	20	17 %	10	10 %	0	0 %	0	0 %	29	10 %
Nedsupning	2	2 %	7	7 %	0	0 %	1	4 %	10	3 %
Moralisk karaktärisering	8	7 %	11	10 %	0	0 %	2	7 %	21	10 %
	117	100 %	104	100 %	38	100 %	28	100 %	288	100 %

Det mest slående fyndet är att det i ungefär hälften av de referenser som görs till alkohol är svårt för en läsare att uttyda relevansen vare sig utifrån rättsliga eller retoriska utgångspunkter ("oklar relevans"). Många gånger nämns alkohol

som en del i den allmänna kontexten när vittnen ombeds att fritt berätta om vad som hänt i anslutning till det misstänkta brottet. Dessa återgivningar kan vara relativt rika på detaljer som inte framstår som särskilt relevanta för det rättsliga avgörandet men klargör de allmänna omständigheterna kring händelsen. Nedanstående utdrag är ett exempel:

På kvällen den [datum] gick alla anställda till restaurangen [namn]. De åt och drack och umgicks. Målsäganden och [tilltalad] råkade hamna bredvid varandra vid bordet. De kom i samspråk och kontakten utvecklades till att de bestämde att ha samlag. Båda hade druckit alkohol och var berusade.
(Våldtäkt)

Det faktum att det är vanligare att alkoholreferenser med oklar relevans förekommer i misshandelsmål är ytterligare något som talar för att alkohol är mindre relevant för den rättsliga bedömningen än i våldtäktsmålen. En slutsats blir att referenser till alkohol i stor utsträckning utgör en form av brus i domarna som vare sig har betydelse för domstolens bedömning eller kommunicerar någon värdering om de inblandade parterna. Vi noterar samtidigt att 48 referenser görs till målsäganden, mot bara 17 till tilltalad (de återstående berör båda). Det är tänkbart att en del av de referenser där det inte direkt går att utläsa varför alkohol nämns har en underförstådd relevans och kan knytas till någon av tolkningsrepertoarerna.

Minne. Detta är den vanligaste repertoaren och förekommer lika ofta i båda måltyperna (jämför Brereton 1997), och berör i något större utsträckning målsäganden (13 mot 9 referenser). Vi tolkar det som att detta är något som domstolar rutinmässigt förhåller sig till i många typer av brottsmål. Nedanstående exempel är hämtat från tingsrättens bedömning i ett mål där det framkommit av utredningen att båda parter varit höggradigt berusade.

[tilltalad] har berättat att han inte har några minnesbilder alls av vad som hände efter det att han och målsäganden återvänt till hans bostad efter den senare promenaden och fram till det att han vaknade morgonen därpå. Målsäganden och [tilltalad] har vidare båda berättat att de på morgonen efter den aktuella natten vaknade i [tilltalads] säng, att de var nakna och att de kom till insikt om att de måste ha haft samlag med varandra under natten. (Våldtäkt)

Omdöme. Denna repertoar är ungefär lika vanlig i båda måltyperna. Följande exempel kommer från ett friande våldtäktsmål.

Utifrån vad som sålunda framkommit går det inte att helt utesluta möjligheten att A i sitt berusade tillstånd i bilen fått lust att hämnas på sin sambo.

(Våldtäkt)

Här ser vi något som liknar en våldtäktsmyt som beskrivs i litteraturen, nämligen att en våldtäktsanmälan kan komma till då en kvinna ångrar ett samlag som hon egentligen samtyckt till. I allmänhet används inte denna repertoar på detta sätt i domarna, utan mer som ett slags förklaring till att målsäganden eller tilltalade betett sig på ett avvikande sätt i något sammanhang. Repertoaren förekommer oftare i utredningen (23 gånger) än i tingsrättens bedömning (7 gånger), vilket antyder att den inte är särskilt viktig i beslutshänseende. Denna repertoar utgör 25 procent av referenser som berör målsäganden och 33 procent av dem som berör tilltalad. Den högre graden av omnämnande av tilltalade, att den oftare tas upp av försvaret (36 procent mot 23 procent åklagare) och i friande domar (26 procent mot 17 procent fällande) kan antyda att alkohol kan ursäkta den tilltalades beteende, men också framställa målsägandens agerande som våldsamt.

Tre repertoarer uppträder oftare i våldtäktsmålen: *utsatthet*, *nedsupning* och *moralisk karaktärisering*. I samtliga dessa görs nästan alla referenser till målsäganden.

Utsatthet. Denna repertoar förefaller hänga samman med det tidigare våldtäktsrekvisitet ”Hjälplöst tillstånd”, varför det inte är förvånande att den enbart uppträder i våldtäktsmålen och att det är målsäganden som omtalas. Nedanstående är ett exempel som visar hur hjälplöshet diskuteras i en friande dom (under rubriken tingsrättens bedömning):

Såväl NN som [tilltalad] har berättat att NN druckit vodka och att hon var påtagligt berusad när de påbörjade färden hem till hans bostad, att hon somnat på vägen dit, att hon haft svårt att hålla balansen och även kräkts vid ett par tillfällen innan de hamnade i säng tillsammans. [...] Det förhållandet att NN senare på natten hade en uppmätt alkoholhalt i sitt blod om 0,90 promille talar därför med styrka för att hon varit kraftigt berusad under tiden hon befann sig i [tilltalads] lägenhet.

[...]

[polis] som höll förhöret med NN [...] senare under natten har berättat att [...] hon gav dock, enligt honom, ett stabilt intryck och även om hon var påverkad kunde hon på ett tydligt sätt berätta för honom vad som hade hänt.

[...]

Det råder ingen tvekan om att NN varit kraftigt påverkad av alkohol, men det finns inget i utredningen som stödjer att hon skulle ha varit redlöst berusad. Av NN:s egna uppgifter har det framkommit att hon varit medveten om vad som

hände innan samlaget och att hon i viss mån deltagit aktivt i det förspel som föregick samlaget. (Våldtäkt)

Repertoaren används till övervägande del i tingsrättens bedömning, där rätten gör en värdering av i vilken grad det alkoholintag som nämnts i utredningen kan tolkas så att målsäganden befunnit sig i hjälplöst tillstånd i lagens mening.

Nedsupning. Även denna repertoar förekommer nästan uteslutande i våldtäktsmål.

NN [målsäganden] åkte tillsammans med männen till [park] där sällskapet, sammanlagt fem personer NN inbegripen, delade på en flaska vodka, *som [tilltalad] hade haft med sig.* (Våldtäkt) (författarnas kursivering)

Uppgiften att fem personer delar på en flaska vodka kan tyckas vara neutralt formulerad. I och med att tingsrätten lyfter fram att den tilltalade är den som haft med sig spriten finns dock ett implicit anklagande om att han haft onda avsikter. Trots att det oftast implicit är den tilltalade som är den aktiva parten, är det framför allt målsäganden som nämns i samband med denna repertoar. I tre av fyra fall förekommer den i fällande mål. Den används dock inte i särskilt hög utsträckning i tingsrättens bedömning. Användningen av denna repertoar kan tolkas som att det finns en tendens att domstolarna outtalat uppfattar att vissa tilltalade supit ner en målsägande och därför är skyldiga, men också som en retorisk strategi för att framställa tilltalade i fällande domar i dålig dager.

Moralisk karaktärisering. Denna repertoar förekommer i åtta våldtäktsmål men bara ett misshandelsmål, och handlar nästan uteslutande om målsäganden.

[tilltalad] har lämnat en helt annan version av händelsen och hävdar att allt är påhittat av målsäganden och att det var målsäganden som hoppade på honom och började kyssa och smeka honom samt att målsäganden frågade efter droger. (Våldtäkt)

Detta exempel liknar den typ av skuldbeläggande och nedsättande omdömen som beskrivs i den litteratur som är kritisk mot hur våldtäktsoffer hanteras i rättsprocesser. I det sammanhanget är det relevant att konstatera att den knappt förekommer i misshandelsmål. Repertoaren används inte enbart för att diskreditera någon utan kan även etablera en positiv gestaltning:

Tingsrätten konstaterar även här att det inte finns något i utredningen som pekar på att målsäganden vid tidpunkten missbrukade droger. Hon har själv

uppgett att hon tidigare testat droger men detta var för flera år sedan.
(Våldtäkt)

Även om tingsrätten i detta fall tycks göra en positiv värdering av målsäganden är det intressant att den alls berör saken, då det är svårt att se hur det skulle ha någon relevans för den fråga som rätten ska ta ställning till.

Avslutande diskussion:

Brus, åklagarstrategier och moralisk karaktärisering

Det är svårt att av både etiska och praktiska skäl studera pågående förhandlingar i våldtäktsmål. Vårt material består därför av skrivna domar. Vi varken kan eller har som syfte att uttala oss om hur parterna i dessa processer rent faktiskt har konsumerat och påverkats av alkohol. Domarna bör källkritiskt betraktas som skrivna i syfte att rättfärdiga det beslut som rätten fattat och att reproducera domstolens legitimitet. De kan inte förstås som fullständiga eller direkta avspeglningar av vare sig vad som är grunden för domstolens beslut, vad som sagts under förhandlingen eller hur aktörer upplevt detta. Men de ger uttryck för vilka fakta och överväganden som domstolarna bedömt vara relevanta. Samtidigt är de så omfattande att de kan underkastas den typ av diskursanalys som ”mellan raderna” kan fånga uttryck för patriarkala strukturer i termer av hur kulturella uppfattningar om genus, sexualitet och våldtäkt verbaliseras.

Syftet med att kontrastera våldtäktsmål mot misshandelsmål har varit att skapa en jämförelsepunkt för att kunna specificera i vilken grad företeelser som knutits till våldtäktsmål är unika för just dessa, och därigenom bidra till diskussionen om huruvida ageranden och händelser i våldtäktsmål är uttryck för patriarkala strukturer. Vår kvantitativa analys visar att domstolarna faktiskt fäster större avseende vid alkoholbruk i våldtäktsmål än i misshandelsmål, att alkohol förefaller mer relevant för domstolens beslutsfattande och – framför allt – att våldtäktsdomarna i fyra gånger större utsträckning handlar om målsägandens än den tilltalades intag av alkohol. Ett huvudfynd i denna studie är att drygt hälften av de referenser till alkohol som förekommer bör ses som ett slags brus som troligen uppstår när domstolen refererar fria berättelser från parter och vittnen.

När vi närmare undersöker funktionen av enskilda referenser till alkohol i sin kontext finner vi likheter mellan våldtäkt och misshandel. I båda måltyperna behöver rätten reda ut om alkoholintag kan påverka tillförlitligheten i minnesbilder. I båda måltyperna görs också en del referenser till alkohol i syfte att begripliggöra varför någon agerat på ett sätt som framstår som mindre genomtänkt eller lämpligt. Detta görs dock sällan på ett sätt som skuldbelägger offret.

Tre repertoarer är vanligare i våldtäktsdomarna: utsatthet, nedsupning och moralisk karaktärisering. De två första framhäver målsägandens berusning på ett sätt som ändå gör det möjligt att betrakta henne som vad som beskrivs som ett idealt brottsoffer. Det är dock svårt att se detta som ett uttryck för skuldbeläggande av brottsoffer då de emanerar från åklagarstrategier. Chansen till en fällande dom ökar alltså under sådana omständigheter där åklagaren lyckas belägga att kvinnan varit mycket berusad. Även om vi saknar underlag för att uttala oss empiriskt om vad som hänt efter att våldtäktsbegreppet utvidgats, finner vi det sannolikt att utsatthetsrepertoaren idag används för att argumentera kring rekvisitet ”särskilt utsatt situation” på liknande sätt som ”hjälplost tillstånd” i vårt material. Detsamma torde gälla vid en förväntad lagändring, då begreppet särskilt utsatt situation finns kvar i bedömningen av frivillighet (Sexualbrottskommittén 2016).

Även om vi inte aktivt har arbetat för att identifiera förekomsten av våldtäktsmyter kopplade till kvinnor och alkohol i materialet är det övergripande intrycket att flagranta uttryck för sådana är sällsynta. Den tolkningsrepertoar som närmast skulle kunna fånga upp våldtäktsmyter om skuldbeläggande av offer är den om ”moralisk karaktärisering”, som förekommer enstaka gånger i en tredjedel av våldtäktsmålen. Här skriver domstolarna fram faktiska kopplingar mellan tilltalades alkohol- eller drogbruk och deras moraliska karaktär. De fyra fall då moraliserande framställningar från för-

svarssidan återges kan tolkas som försök att markera ett avståndstagande. I så fall skulle domstolarna alltså reflexivt förhålla sig till den kritiska diskussion som förts i det offentliga. Ändå kan det ifrågasättas om det alls är relevant att återge sådana uppgifter, eftersom de sannolikt saknar relevans som bevismedel. Det faktum att domstolar alls bemödar sig om att i enskilda fall bemöta icke belagda påståenden om en målsägandes allmänna alkohol- eller drogbruk antyder ändå att de i andra fall skulle kunna ha varit till hennes nackdel.

Avslutningsvis har jämförelsen med en annan måltyp gjort det möjligt att belysa hur den del av kritiken som gäller domstolarnas hantering av kvinnors relation till alkohol i våldtäktsmål kan vara överdriven och att fokusering på målsägandens alkoholintag inte automatiskt kan tolkas som skuldbeläggande. Samtidigt har vi också kunnat bekräfta och ytterligare specificera några problemområden som rör hur alkohol används för att smutskasta målsägande.

TACK. Författarna vill tacka docent Tommy Andersson och universitetslektor Eva Fromholz för synpunkter på manus. Kvarstående brister är helt och hållet författarnas eget ansvar. Studien har möjliggjorts genom ett anslag från Brottsoffermyndigheten.

Referenser

- Abbey, Antonia och Harnish, Richard J. (1995) Perception of sexual intent: The role of gender, alcohol consumption, and rape supportive attitudes. *Sex Roles* 32(5): 297-313.
- Abbey, Antonia, Zawacki, Tina, Buck Philip O., Clinton, A. Monique och McAuslan, Pam (2004) Sexual assault and alcohol consumption: what do we know about their relationship and what types of research are still needed? *Aggression and Violent Behavior* 9(3): 271-303.
- Abbey, Antonia, Zawacki, Tina, Buck, Philip O., Clinton, A. Monica och McAuslan, Pam (2001) Alcohol and sexual assault. *Alcohol Research and Health* 25(1): 43-51.
- Abrahamson, Maria (2006) Young women's and men's different worlds of alcohol, fear, and violence in focus group discussions with 18-year-olds in Stockholm. *Contemporary Drug Problems* 33: 3-27.
- Alderden, Megan A. och Ullman, Sarah E. (2012) Creating a more complete and current picture: Examining police and prosecutor decision-making when processing sexual assault cases. *Violence Against Women* 18(5): 525-551.
- Anderson, Irina och Doherty, Kathy (2008) *Accounting for rape: psychology, feminism, and discourse analysis in the study of sexual violence*. New York: Routledge.
- Andersson, Ulrika (2004) *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Lund: Bokbox.
- Beres, Melanie (2009) Sexual miscommunication? Untangling assumptions about sexual communication between casual sex partners. *Culture, Health & Sexuality* 12(1): 1-14.
- Berg, Lena (2005) "Om hon somnade skulle jag inte vilja ha sex med henne": Unga män samtalar om gränsen mellan fredligt sex och våldtäkt. *Socialmedicinsk tidskrift* 6: 536-547.
- Bergenheim, Åsa (2005) *Brottet, offret och förövaren: vetenskapens och det svenska rättsväsendets syn på sexuella övergrepp mot kvinnor och barn 1850-2000*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Bernhardsson, Josefin och Bogren, Alexandra (2012) Drink sluts, brats and immigrants as others. *Feminist Media Studies* 12(1): 1-16.
- Berrington, Eileen och Jones, Helen (2002) Reality vs. myth: constructions of women's insecurity. *Feminist Media Studies* 2(3): 307-323.
- Bonnes, Stephanie (2011) Gender and racial stereotyping in rape coverage. *Feminist Media Studies* 13(2): 208-227.
- BrB 6 kap. 1§ 2 stycket. *Brottsbalken*. Om sexualbrott.
- Brereton, David (1997) How different are rape trials? A comparison of the cross-examination of complainants in rape and assault trials. *British Journal of Criminology* 37(2): 242-261.
- Brownmiller, Susan (1975) *Against our will: men, women and rape*. New York: Simon & Schuster.
- Burcar, Veronika (2005) *Gestaltningar av offererfarenheter: samtal med unga män som utsatts för brott*. Lund: Lunds universitet.
- Burt, Martha (1980) Cultural myths and supports for rape. *Journal of Personality and Social Psychology* 38(2): 217-230.
- Buss, David M. och Malamuth, Neil M. (1996) *Sex, power, conflict: Evolutionary and feminist perspectives*. Oxford: Oxford University Press.

- Christianson, Sven-Åke och Ehrenkrona, Marika (2011) *Psykologi och bevisvärdering: myter om trovärdighet och tillförlitlighet*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Christie, Nils (1986) The ideal victim. Fattah, Ezzat A (red) *From crime policy to victim policy: Reorienting the justice system*. Basingstoke: Macmillan.
- Coates, Linda och Wade, Allan (2004) Telling it like it isn't: Obscuring perpetrator responsibility for violent crime. *Discourse & Society* 15(5): 499-526.
- Conaghan, Joanne och Russell, Yvette (2014) Rape myths, law, and feminist research: 'Myths about myths'? *Feminist Legal Studies* 22(1): 25-48.
- Daly, Kathleen och Bouhours, Birgitte (2010) Rape and attrition in the legal process: A comparative analysis of five countries. *Crime and Justice: A Review of Research* 39: 565-650.
- Deming, Michelle E., Covan, Eleanor Krassen, Swan, Suzanne C. och Billings, Deborah L. (2013) Exploring rape myths, gendered norms, group processing, and the social context of rape among college women: a qualitative analysis. *Violence Against Women* 19(4): 465-485.
- Diesen, Christian och Diesen, Eva F. (2013) Övergripp mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen. Stockholm: Norstedts juridik.
- Diesen, Christian och Diesen, Eva F. (2010) Sex crime legislation: Proactive and anti-therapeutic effects. *International Journal of Law and Psychiatry* 33(5-6): 329-335.
- Ekström, Simon (2002) *Trovärdighet och ovärdighet: rättsapparaterns hanterande av kvinnors anmälan av våldtäktsbrott Stockholm 1946-1950*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Ellison, Louise och Munro, Vanessa E. (2009) Of 'normal sex' and 'real rape': Exploring the use of socio-sexual scripts in (mock) jury deliberation. *Social & Legal Studies* 18(3): 291-312.
- Felson, Richard B. och Burchfield, Keri B. (2004) Alcohol and the risk of physical and sexual assault victimization. *Criminology* 42(4): 837-860.
- Ferris, Jacqueline (1997) Courtship, drinking and control: A qualitative analysis of women's and men's experiences. *Contemporary Drug Problems* 24(4): 667-702.
- Finch, Emily och Munro, Vanessa E. (2007) The demon drink and the demonized woman: Socio-sexual stereotypes and responsibility attribution in rape trials involving intoxicants. *Social & Legal Studies* 16(4): 591-614.
- Frohmann, Lisa (1991) Discrediting victims' allegations of sexual assault: Prosecutorial accounts of case rejections. *Social problems* 38(2): 213-226.
- Gavey, Nicola (2005) *Just sex? The cultural scaffolding of rape*. London: Routledge.
- Gemberling, Tess M. och Cramer, Robert J. (2014) Expert testimony on sensitive myth-ridden topics: Ethics and recommendations for psychological professionals. *Professional Psychology: Research and Practice* 45(2): 120-127.
- Gerger, Heike, Kley, Hanna, Bohner, Gerd och Siebler, Frank (2007) The acceptance of modern myths about sexual aggression scale: development and validation in German and English. *Aggressive Behavior* 33(5): 422-440.
- Graham, Kathryn och Livingston, Michael (2011) The relationship between alcohol and violence - population, contextual and individual research approaches. *Drug and Alcohol Review* 30(5): 453-457.
- Gregory, Jeanne och Lees, Sue (1999) *Policing sexual assault*. New York: Routledge.
- Gunby, Clare, Carline, Anna, Bellis, Mark A. och Beynon, Caryl (2012) Gender differences in alcohol-related non-consensual sex: cross-sectional analysis of a student population. *BMC Public Health* 12: 216-228.

- Gussler-Burkhardt, Natasha L. och Giancola, Peter R. (2005) A further examination of gender differences in alcohol-related aggression. *Journal of studies on alcohol* 66(3): 413-422.
- Horvath, Miranda och Brown, Jennifer (2006) The role of drugs and alcohol in rape. *Medicine, Science and the Law* 46(3): 219-228.
- Huang, Bu, White, Helene, Kosterman, Rick, Catalano, Richard F. och Hawkins, J. David (2001) Developmental associations between alcohol and interpersonal aggression during adolescence. *Journal of research in crime and delinquency* 38(1): 64-83.
- Jeffner, Stina (1997) "Liksom våldtäkt, typ": om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt. Uppsala: Uppsala universitet.
- Jordan, Jan (2004) Beyond belief? Police, rape and women's credibility. *Criminal Justice* 4(1): 29-59.
- Kelly, Liz, Lovett, Jo och Regan, Linda (2005) A gap or a chasm? Attrition in reported rape cases. London: The Home Office.
- Krahe, Barbara, Temkin, Jennifer, Bieneck, Steffen och Berger, Anja (2008) Prospective lawyers' rape stereotypes and schematic decision making about rape cases. *Psychology, Crime & Law* 14(5): 461-479.
- Kramer, Karen M. (1994) Rule by myth: The social and legal dynamics governing alcohol-related acquaintance rapes. *Stanford Law Review* 47(1): 115-160.
- Lang, Alan R., Stormo, Karla J. och Strizke, Werner GK. (1997) Attributions about acquaintance rape: The role of alcohol and individual differences. *Journal of Applied Social Psychology* 27(3): 279-305.
- Larsson, Sara (2004) Fina flickor kan inte våldtas - föreställningar om kön och sexualitet i den rättsliga konstruktionen av våldtäkt. Granström, Görel (red) *Den onda cirkeln: Om brottsoffer, genus och rätten*. Uppsala: Uppsala Publishing House.
- Lees, Sue (1996) *Carnal knowledge: rape on trial*. London: Hamish Hamilton.
- Logan, T. K., Walker, Robert, Cole, Jennifer, Leukefeld, Carl och Salovey, Peter (2002) Victimization and substance abuse among women: Contributing factors, interventions, and implications. *Review of General Psychology* 6(4): 325-397.
- Lovett, Jo och Horvath, Miranda A.H. (2009) Alcohol and drugs in rape and sexual assault. Horvath, Miranda A.H. och Brown, Jennifer M (red) *Rape: challenging contemporary thinking*. Cullompton: Willan Publishing.
- Lovett, Jo och Kelly, Liz (2009) *Different systems, similar outcomes? Tracking attrition in reported rape cases across Europe*. London: Child and Women Abuse Studies Unit, London Metropolitan University.
- Lyons, Antonia C., Dalton, Sue och Hoy, Anna (2006) 'Hardcore drinking': Portrayals of alcohol consumption in young women's and men's magazines. *Journal of Health Psychology* 11(2): 223-232.
- Nilses, Carin, Blom, Helena, Heimer, Gun och Danielsson, Ingela (2011) 40 procent av gymnasieelever riskbrukar alkohol: Starkt samband med utsatthet för fysiskt eller sexuellt våld. *Läkartidningen* 108(34): 1556-1559.
- Nilsson, Bo (2003) *Brottsoffer: offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*. Umeå: Boréa.
- Nilsson, Gabriella och Lövkrona, Inger (2015) *Våldets kön - Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur AB.

- Parks, Kathleen A. och Fals-Stewart, William (2004) The temporal relationship between college women's alcohol consumption and victimization experiences. *Alcoholism. Clinical and Experimental Research* 28(4): 625-629.
- Parks, Kathleen A. och Miller, Brenda (1997) Bar victimization of women. *Psychology of Women Quarterly* 21(4): 509-525.
- Prop. 2004/05:45. Regeringens proposition. *En ny sexualbrottslagstiftning*.
- Prop. 2012/13:111. Regeringens proposition. *En skärpt sexualbrottslagstiftning*.
- Quinn, Patrick D., Stappenbeck Cynthia A., Fromme Kim och Evans, Suzette M. (2013) An event-level examination of sex differences and subjective intoxication in alcohol-related aggression. *Experimental and clinical psychopharmacology* 21(2): 93-102.
- Reece, Helen (2013) Rape myths: Is elite opinion right and popular opinion wrong? *Oxford Journal of Legal Studies* 33(3): 445-473.
- Room, Robin och Bullock, Sandra (2002) Can alcohol expectancies and attributions explain Western Europe's north-south gradient in alcohol's role in violence? *Contemporary Drug Problems* 29: 619-648.
- William, Ryan (1971) *Blaming the victim*. New York: Pantheon books.
- Williams, Joyce E. (1984) Secondary victimization: Confronting public attitudes about rape. *Victimology* 9(1): 66-81.
- Schwendinger, Julia R. och Schwendinger, Herman (1974) Rape myths: In legal, theoretical, and everyday practice. *Crime and Social Justice* 1: 18-26.
- SOU 2016:60. *Ett starkare skydd för den sexuella integriteten*. Stockholm: Fritzes.
- Sperry, Kathryn och Siegel, Jason T. (2013) Victim responsibility, credibility, and verdict in a simulated rape case: Application of Weiner's attribution model. *Legal and Criminological Psychology* 18(1): 16-29.
- Spohn, Cassia och Holleran, David (2001) Prosecuting sexual assault: A comparison of charging decisions in sexual assault cases involving strangers, acquaintances, and intimate partners. *Justice Quarterly* 18(3): 651-688.
- Sutorius, Helena (1999) Södertäljemålet och frågan om kvinnors sexuella självbestämmanderätt. Granström, Görel (red) *Likhet inför lagen? Rätten ur ett genusperspektiv*. Uppsala: IUSTUS förlag AB.
- Tellis, Katharine M. och Spohn, Cassia C. (2008) The sexual stratification hypothesis revisited: Testing assumptions about simple versus aggravated rape. *Journal of Criminal Justice* 36(6): 252-261
- Temkin, Jennifer, Gray, Jacqueline M. och Barret, Jastine (2016) Different functions of rape myth use in court: Findings from a trial observation study. *Feminist Criminology*. First published online August 4, 2016.
- Testa, Maria och Parks, Kathleen A. (1996) The role of women's alcohol consumption in sexual victimization. *Aggression and Violent Behavior* 1(3): 217-234
- Weiner, Michelle D., Sussman, Steve, Sun, Ping och Dent, Clyde (2005) Explaining the link between violence perpetration, victimization and drug use. *Addictive behaviors* 30(6): 1261-1266.
- Wetherell, Margaret (1998) Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse & Society* 9(3): 387-412.

Nyckelord

Våldtäkt, misshandel, alkohol, skuldbeläggande, viktimologi, brottsoffer, diskurs

Maritha Jacobsson

Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet

901 87 Umeå

E-post: maritha.jacobsson@umu.se

Stefan Sjöström

Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet

901 87 Umeå

E-post: stefan.sjostrom@umu.se